

A MAGYAR STATISZTIKAI TÁRSASÁG TÖRTÉNETE (1922—1949)

DR. GYULAY FERENC

Ezt a tanulmányt *dr. Thirring Lajosnak*, a magyar statisztikai-demográfiai tudomány kimagasló művelőjének, a Magyar Statisztikai Társaság volt vezető személyiségének emlékére írtam. Thirring Lajos már 1926-ban tagja volt a Társaság tisztikarának, betöltve kezdetben a pénztárosi tiszteletet (1926–1932), majd titkára (1932–1943), főtitkára (1943–1946) és végül alelnöke (1946–1949) lett. Gazdag és szerteágazó munkásságában fontos helyet foglalt el a Társaság. Széles körű szervezőmunkát fejtett ki különböző tisztségeiben: szerkesztette a Társaság *Journal de la Société Hongroise de Statistique* c. vegyes nyelvű folyóiratát, és számos tudományos előadással és tanulmánnyal szerepelt a különböző üléseken. A nagyszerű embereket, a nagy tudósokat jellemző szerénységgel mindig a háttérben maradt, neve ezért ritkán szerepelt a megemlékezésekben a Társaság vezető egyéniségei között, holott mindenkor jelentős részese volt az eredményeknek.

E tanulmány alapját képező jegyzőkönyveket is ő őrizte meg a háború viszontagságai közepette. A megsérült anyagot fáradtságos munkával rendezte, pótolta a hiányokat, és a Központi Statisztikai Hivatal Levéltárában helyezte el az írásokat. Ez a tény lehetővé tette, hogy a témában korábban megjelent tanulmányokhoz képest, melyek általában a publikált társasági anyagokon, tízéves összefoglalókon, kiadványokon alapultak, ez alkalommal az „ősforrásokhoz” nyúlhassunk vissza, és így mutassuk be a Magyar Statisztikai Társaság mintegy három évtizedes tevékenységének történetét.

A Magyar Statisztikai Társaság története része hazai statisztikánk múltjának. A Társaság értékes tanulmányokkal, előadásokkal, publikációkkal járult hozzá a statisztikai tudomány és gyakorlat fejlődéséhez, hazai és külföldi megismertetéséhez és elismertetéséhez. Most, amikor újra megalakult a magyar statisztikusok önálló társasága,¹ érdemes elődjének szervezetét, tagságát, munkásságát, publikációit áttekinteni a tanulságok levonása és esetleges hasznosítása érdekében.

A MEGALAKULÁS KÖRÜLMÉNYEI

A Magyar Statisztikai Társaság az 1922. június 22-én tartott, e célra összehívott ún. *alapító értekezleten* alakult meg.

A Társaság alapításának gondolata természetesen már jóval korábban is felmerült a magyar statisztikusok körében. Példáit látták külföldi útjaikon, tudtak az angol, a francia és más statisztikai társaságok létezéséről és eredményes munkájáról. A magyar szervek által gyűjtött és feldolgozott adatok, a „magyar statisztika” iránti egyre növekvő igény is a sta-

¹ A Magyar Statisztikai Társaság 1990. március 3-án tartotta alakuló ülését. A Társaság elnöke *dr. Kupcsik József*, alelnökei *dr. Drechsler László* és *dr. Szilágyi György*, főtitkára *dr. Marton Ádám*.

tisztikusok valamilyen formában való tömörülését sürgette. Éppen ez a felismerés indította *Csengery Antalt* 1860-ban arra, hogy felvesse a Magyar Tudományos Akadémia kebelében működő „statisztikai bizottmány” létesítésének gondolatát. A később Statisztikai (majd Statisztikai és Nemzetgazdasági) Bizottságnak nevezett csoportosulás a „magyar statisztika megteremtését” tűzte feladatául oly módon, hogy „gyűjt, rendez, megbírál s más államok adataival is egybevetve feldolgoz mindennemű statisztikai adatokat, melyek a magyar koronához tartozó országok közviszonyaira vonatkoznak...” (⟨12⟩ 10. old.) A Bizottság tagjai *gróf Dessewffy Emil* (elnök), *Korizmic László* (helyettes elnök), *Csengery Antal* rendes tag, *Galgóczy Károly*, *Hunfalvy János*, *Konek Sándor* és *Lónyay Menyhért* levelező tagok lettek. E neves tudósok a Bizottság üléseire nem tagokat is meghívtak (így vettek részt a Bizottság munkájában kezdetben *Keleti Károly* és *Kőrösy József* is), akik előadással is szerepeltek, s beszámoltak a külföldi statisztikai irodalom újdonságairól – amellet tehát, hogy „... a hivatalos statisztikának hazánkban akkor nem létezett szervét pótolja...” (⟨12⟩ 11. old.), a Bizottság részben társasági keretül is szolgált.

Hasonlóképpen a statisztikai társaság előzményének tekinthető az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat megalapításakor a Keleti Károly által létrehozott első Országos Statisztikai Tanács is. Erre is mint előzményre 1922–1923-ban a Társaság szervezői is utaltak az 1922. június 22-i alakuló értekezleten (⟨14⟩ F–1).

A Központi Statisztikai Hivatal munkásságáról szóló kötetben (⟨13⟩) egy érdekes megjegyzés is utal a Tanács „társasági” szerepére, melynek megszűnésével kapcsolatban kijelenti „A tanácsnak arra a hivatására ugyanis, hogy *fölkeltse és föntartsa az érdeklődést a hivatalos statisztika iránt* ...nem volt sokáig szükség...” (⟨12⟩ 3. old., kiemelés tőlem.)

A Magyar Statisztikai Társaság első öt évéről kiadott kiadvány szerint is a külföldi statisztikai társaságok példája, eredményes működése hatással volt a magyar statisztikusokra, és a „külön társaság” megalakításának gondolata a háború előtt több ízben is felmerült. (⟨10⟩ 4. old.) Érdekes, hogy – mint Thirring Lajostól tudjuk (⟨10⟩ 3. old.) – ebben az időben osztrák részről egy osztrák–magyar statisztikai társaság megalapítását javasolták, de feltehetően a háború kitörése volt az, ami – mint annyi más jelentős kezdeményezésnek, ennek is – megakadályozta megvalósítását.

A Magyar Statisztikai Társaság megalapításához az első világháború után a Külügyminisztérium egy igen fontos kezdeményezése adta meg a döntő lökést. A Külügyminisztérium 1921. március 29-én kelt 20.282. pol. hir. sz. leirata szerint „... a külügyminiszter a m. kir. központi statisztikai hivatal figyelmébe ajánlja a statisztika külföldi szerveivel való kapcsolatok újrafelvételét és lehető mélyítését, mert a felvilágosító munka, amely hivatva van a külföldön eloszlatni a rólunk alkotott rossz véleményt és helyes megvilágításban mutatni be országunk helyzetét, talán a statisztika útján a tudományos statisztika nemzetközileg szervezett hálózatán keresztül érheti el a legszebb eredményeket.”

A konkrét megoldásra vonatkozó több javaslatot is tartalmazó fontos leirat megtárgyalására *Szabóky Alajos*, a Hivatal igazgatója 1921. július 13-ára értekezletet hívott össze (I. Előértekezlet). Az értekezleten rajta kívül *Buday László* egyetemi tanár, a Hivatal korábbi igazgatója, *Bánlaky Adorján* aligazgató, *Laky Dezső* min. osztálytanácsos (KSH), *Gerevich Zoltán* min. osztálytanácsos (Külügym.) és *Elekes Dezső* min. s. fogalmazó vett részt. Javaslatának megoldására a Külügyminisztérium egy nemzetközi osztály felállítását, továbbá francia nyelvű (külföld számára) és magyar nyelvű (belföld számára) folyóirat kiadását, külföldi könyvek, folyóiratok figyelését stb. ajánlotta.

Szabóky Alajos jól látta, hogy e kényes feladat megoldására (többek között például külföldi magyar vonatkozású, esetleg ellenséges beállítottságú publikációk nyilvántartására, az illetékes szervek tudomására hozatalára) a politikamentességre és tudományos objektivitásra törekvő Hivatal nem vállalkozhat. Felszólalásában a *külföldi szakirodalom* figyelemmel kísérését a Hivatal nevében elvállalta, de hangsúlyozta – és ezzel megadta a tárgyalások

alaphangját –, helyesebbnek látja, ha a kívánt folyóirat kiadásáról is – „minden hivatalos vagy félhivatalos látszat elkerülése céljából” – a Statisztikai Hivataltól teljesen függetlenül működő statisztikai társaság gondoskodnék. (⟨10⟩ 5. old.)

A vita során Buday László amellett foglalt állást, hogy valóban szükséges lenne *statisztikai társaság* alakítása, mely a tervezett külföldi folyóirat számára is biztosítaná a „semleges égisz”-t.

Gerevich a feladat megoldására célszerűnek tartotta volna ugyan egy osztály felállítását, de ezt a Hivatal belügyének minősítette. A francia nyelvű folyóirat megjelentetéséhez kilátásba helyezte a Külügyminisztérium anyagi támogatását,² és ő is „Sürgősnek tartja, hogy a társaság megalakuljon...” (⟨14⟩ F-1.)

Szabóky elnöki összefoglalójában ismét állást foglalt egy statisztikai társaság létesítése mellett, mely mint mondta: „...a statisztika tudományos művelése mellett a nemzetközi statisztikába való szorosabb bekapcsolódást s a külföld felvilágosításának célját is szolgálja. Az utóbbi cél előmozdítására ez a társaság egy folyóiratot adna ki, mely elsősorban a külföldi propaganda fontos feladatait szolgálná. Emellett esetleg egy magyar szakfolyóiratot is kiadna”. (Uo.)

Ezt a fontos „előértekezletet” egy további követte. Az ugyanezen év december 14-én tartott tanácskozáson³ (II. Előértekezlet) már eldöntött kérdés volt a társaság megalapítása, és úgy határoztak, hogy a társaság csak egy folyóiratot ad ki, a 2. lábjegyzetben említett francia nyelvűt. Szabóky a Hivatal részéről ígéretet tett a folyóirat költségvetési támogatására és a titkári, irodai, fordítási stb. munkálatok elvégzésére (amit az őt követő hivatali elnökök is mindig híven betartottak).⁴ A magyar nyelvű szakfolyóirat kiadását a szervezők a Központi Statisztikai Hivatalnál látták helyénvalónak.

Buday László részletes javaslatot tett a Társaság megalakításának menetére. Ennek értelmében *szervezőbizottságot* választottak. Ebben helyet kaptak a Nemzetközi Statisztikai Intézet (ISI) magyar tagjai: *Földes Béla* ny. miniszter, *Vargha Gyula* államtitkár (a Hivatal volt igazgatója), *Thirring Gusztáv*, a Fővárosi Statisztikai Hivatal igazgatója, *Fellner Frigyes* egyetemi ny. r. tanár, *Teleszky János* ny. miniszter, továbbá a statisztikát oktató professzorok: *Kenéz Béla*, *Balás Károly*, *Bud János*, *Buday László*, *Laky Dezső*, *Illyefalvy Géza*, a Magyar Tudományos Akadémia részéről *Kovács Alajos* levelező tag, a Központi Statisztikai Hivatal és a Fővárosi Statisztikai Hivatal képviselőiben *Szabóky Alajos*, *Bánlaky Adorján*, illetve *Pikler J. Gyula*.⁵ A javaslat kiterjedt arra is, hogy

- a szervezőbizottság tagjai közül legalább tíznek kell jelen lennie a Társaság megalakulásáról döntő „nagygyűlés”-en (alakuló ülésen);
- a Társaság ajánlások figyelembevételével, választás útján fokozatosan kiegészíti tagjai sorát;
- a Társaságnak legyenek működő (rendes) tagjai és pártoló tagjai.

Buday László felhívta a figyelmet arra is, hogy statisztikai társaság létesítése esetén a külfölddel való érintkezés „bensőbbé tétele” szempontjából nagy jelentőséggel bír külföldi tiszteletbeli tagok megválasztása. A későbbiekben igazolódott e javaslat helyessége. A Társaság bel- és külföldi tekintélyét egyaránt emelte, hogy a világ leghíresebb külföldi statisztikusai – többek között *A. A. Barriol*, *A. Bowley*, *I. Fisher*, *C. Gini*, *A. Julin*, *H. W. Methorst*, *O. Spann*, *C. A. Verrijn Stuart*, *H. Westergaard*, *W. E. Wilcox*, *W. Winkler*, *U. G. Yule*, *F. Zahn* tiszteletbeli tagjai lettek.

A lépésről lépésre módszeresen előkészített alakuló értekezletre 1922. június 22-én került sor a Központi Statisztikai Hivatalban. A Szabóky Alajos elnökletével lezajlott gyűlésen

² Ezt a támogatást a Társaság folyóirata, a *Revue* (később *Journal*) de la Société Hongroise de Statistique megszűnéséig rendszeresen megkapta. A folyóiratnak és elsősorban a Társaságnak más „szponzorai” is voltak. Erről a későbbiekben még szó lesz.

³ Az értekezleten Szabóky Alajos, Buday László, Bánlaky Adorján, Kovács Alajos és Dobrovits Sándor vettek részt.

⁴ 1923-ban Szabóky kezdeményezésére a magyar nyelvű szakfolyóirat, a *Magyar Statisztikai Szemle* is megszületett.

⁵ Pikler (Péter) Györgynek, a Központi Statisztikai Hivatal későbbi (1948–1969) elnökének édesapja.

– melyen a már említetteken túl megjelent *Klebelsberg Kúnó* kultuszminiszter, *Zawadowski Alfréd*, a Legfőbb Állami Számvevőszék elnöke, *Heller Farkas* közgazdász professzor is és számos más neves személyiség – érdekes vita zajlott le. Ugyanazt a problémát vitatták meg, amely a mai Magyar Közgazdasági Társaság kebelében 1960 óta működő Statisztikai Szakosztály helyett az önálló Magyar Statisztikai Társaság létrehozásának is egyik fő indítéka volt.

Szabóky Alajosnak az előzményeket ismertető megnyitó beszéde után ugyanis *Teleszky János* hozzászólásában azt javasolta, hogy a Statisztikai Társaság mint a Magyar Közgazdasági Társaság Szakosztálya alakuljon meg. *Földes Béla* ezzel nem értett egyet, és rámutatott arra, hogy *Teleszky* javaslata helyes lenne, ha „...csupán közgazdasági statisztikáról lenne szó. De vannak igen jelentékeny ágai, melyek nem bírnak azzal a jelentőséggel... A közgazdasági társulat csak gazdasági statisztikával foglalkozhat, de a Társaság a többi statisztikával is, sőt kell is hogy foglalkozzék. Az orvos, a bíró, a közigazgatási férfiú és a tanférfiú egyaránt érdekelve van. A választási statisztika szintén nem tartozik a gazdasági statisztikába... Itt van az a sok matematikus...” (⟨14⟩ F–1.)

Érdekes, hogy *Fellner Frigyes* is *Teleszky János* javaslatát támogatta. *Klebelsberg Kúnó* viszont *Földes* véleményéhez csatlakozott, kijelentette, hogy a Társaság jövőjét biztosítva látja, és „...egy ilyen társulatot papíros adományokkal (1922-öt írtak ekkor!) és minden módomban álló eszközzel támogatni fogok”. (Uo.)

Navratil Ákos, *Balás Károly*, *Ferenczi Izsó*, *Somogyi Manó*, *Thirring Gusztáv* felszólalásukban az önálló statisztikai társaság mellett foglaltak állást. *Teleszky* válaszában hangsúlyozta, hogy nem az „eszme” ellen volt, hanem csupán pénzügyi okokból javasolta az általa kifejtett megoldást, de az érvek meggyőzték, és elállt propozíciójától.

Ezek után az értekezlet kimondotta a Társaság megalakítását, és a résztvevők megválasztották az „első tag”-okat, lényegében a szervezőbizottság tagjai lettek ezek. A szervezőbizottságban részt vevő egyetemi tanárok közé bekerült *Bozóky Ferenc* egyetemi tanár (Debrecen) és *Schneller Károly* jogakadémiai tanár (Miskolc). Az „első tag” jelző később minden névsorban szerepel.

A következő előkészítő ülésen, melyet 1922. augusztus 24-én tartottak, *Buday László*t az első rendes közgyűlésig terjedő időszakra ideiglenes elnökké, *Dobrovits Sándort* (KSH) pedig ideiglenes titkárrá választották, és ugyanekkor tagválasztásra is sor került. Ekkor választották a Társaság tagjává többek között *Teleki Pált*, *Klebelsberg Kúnót* és *Czettler Jenőt*, *Heller Farkas*, *Navratil Ákos* közgazdász professzorokat. Ugyanekkor az alapszabály tervezetének kidolgozására hattagú bizottságot választottak, melyben az ideiglenes elnökön és titkáron kívül helyet kapott *Thirring Gusztáv*, *Szabóky Alajos*, *Kovács Ferenc* egyetemi tanár és *Kovács Alajos*.

Az 1922. október 17-i és december 19-i ülésen ismét választásokat tartottak, és tovább növelték a taglétszámot. A taggá választáshoz a szavazásra jogosultak kétharmadának támogatására volt szükség, amit a jelentkezők (és magas rangú ajánlókkal rendelkezők) nagy számára tekintettel nehéz volt elérni. Minthogy az ajánlók ajánlásukat fenntarthaták, a kimaradt személyekre a következő ülésen ismét szavaztak. Ezen a decemberi ülésen választották taggá *Bethlen Istvánt* és a szükséges kétharmados szavazattöbbséget korábban elérni nem tudók közül *Angyal Pál* egyetemi tanárt, *Gerevich Zoltánt* (Külügyminisztérium), *Kogutowicz Károly* egyetemi tanárt.

Az értekezleten szóba kerültek a Társaság pénzügyi problémái, amelyeket elsősorban a korona elértéktelenedése okozott.

Az első évi rendes közgyűlést még megelőzte egy előkészítő ülés (1923. március 16-án), amelyen döntöttek az első közgyűlés napirendjéről, és elhatározták, hogy a szervezett tanácskozást követően ünnepi ülést is tartanak, kijelölték és felkérték az ünnepi szónokokat stb. Ez a módszer, azaz az évi rendes közgyűlést előkészítő ülés rendezése később állandó gyakorlat lett választmányi ülés formájában.

Meghívó (Szavazólap) az 1922. június 22-én tartott alakuló értekezletre

Meghívó.

ságos
 és
 méltóságú ... Dobrovics László ... urnak.

A statisztika fejlesztését is népszerűsítését célzó „Statisztikai Társaság” megalakításának megbeszélése véget ért és június 22-én délután 6 órákor a m. kir. központi statisztikai hivatalban tartandó értekezletre van szerencsém tisztelettel meghívni.

Budapest, 1922. június hó 8-án.

Az előkészítők nevében:

Dr. Frigyes Alajos

KÖZPONTI
 STATISZTIKAI HIVATAL
 LEVÉLTÁRA

SZAVAZÓLAP

- 1 FÖLDES BÉLA, AZ INSTITUT INTERNATIONAL DE STATISTIQUE, TAGJA
- 2 VARGHA GYULA, " " " " "
- 3 THIRRING GUSZTÁV, " " " " "
- 4 TELESZKY JÁNOS, " " " " "
- 5 FELLNER FRIGYES, " " " " "
- 6 BUDAY LÁSZLÓ, A M. KIR. KÖZP. STAT. HIVATAL VOLT IGAZGATÓJA
- 7 SZABÓKY ALAJOS, A M. KIR. KÖZP. STAT. HIVATAL IGAZGATÓJA
- 8 KOVÁCS ALAJOS, A M. ~~AKAD.~~ TUD. AKADEMIA TAGJA
- 9 BALÁS KÁROLY, EGYETEMI NY. R. TANÁR
- 10 BUD JÁNOS, " " " " "
- 11 KENÉZ BÉLA, " " " " "
- 12 KOVÁCS FERENC, " " " " "
- 13 LAKY DEZSŐ, " " " " "
- 14 J. VITÉZ GÉZA, " " " " "
- 15 BOZÓKY FERENC, EGYETEMI M. TANÁR
- 16 SCHNELLER KÁROLY, JOGAKADEMIAI TANÁR

H. W. Methorstnak, az ISI Állandó Irodája igazgatójának levele

INSTITUT INTERNATIONAL DE STATISTIQUE.

BUREAU ACTUEL DE L'INSTITUT INTERNATIONAL DE STATISTIQUE:

PRÉSIDENT:

VICE-PRÉSIDENTS: A. DELATOUR, CONSEILLER D'ÉTAT, PARIS;
G. VON MAYR, PROFESSEUR À L'UNIVERSITÉ DE
MUNICH

TRÉSORIER HON. SIR R. HENRY REW, ANCIEN SECRÉTAIRE ADJOINT
AU BOARD OF AGRICULTURE, LONDRES.

SECRÉTAIRE GÉNÉRAL: H. W. METHORST, DIRECTEUR DU BUREAU
CENTRAL DE STATISTIQUE, LA HAYE.

OFFICE PERMANENT:

DIRECTEUR: H. W. METHORST.

SECRÉTAIRE-RÉDACTRICE: FREDERIKA QUÄNJER.

LA HAYE, le 2 février 1923.

Monsieur Ladislas de Buday,
Président de la Société Hongroise
de Statistique .
Budapest.

Monsieur et très honoré Collègue ,

Par la présente je vous remercie vivement de
votre lettre du 18 janvier dernier , contenant copie d'une lettre que
vous m'aviez écrite le 10 octobre . Je m'empresse de vous féliciter
de la constitution de la Société hongroise de statistique, ^{ce} qui est
vraiment un événement heureux .

Je vous fais parvenir par le même courrier un exemplaire de notre
liste de Membres de l'Institut International de Statistique , qui a
été mise à jour dans la mesure des brèves disponibilités d'adresses .
J'y joins un exemplaire du dernier exposé des activités de l'Institut
et de son Office permanent , dans lequel vous trouverez sans doute
la réponse à votre question relative au succès d'un rapprochement .
Vous verrez que nous avons déjà réussi à se faire réunir des statis-
ticiens de divers Etats et je suis heureux de constater que pour le
moment nous sommes très contents des résultats obtenus .

Veuillez agréer , Monsieur et très honoré Collègue , l'expression de
mes sentiments très distingués et les meilleurs ,

Directeur de l'Office permanent .

(Igen Tisztelt Kartárs Úr! Jelen soraimmal van szerencsém legmelegebb köszönetemet ki-
fejezni január 18-án kelt leveléért, mely egyúttal október 10-i levelének másolatát is tartalmazta.
Fogadja őszinte szerencsekívánataimat a Magyar Statisztikai Társaság megalakulásának alkalmá-
ból, mely valóban örvendetes esemény. Csatoltan küldöm a Nemzetközi Statisztikai Intézet
tagjai névsorának egyik példányát, mely a rendelkezésünkre álló címek szerint szerkesztetett meg.
Egyúttal az Intézet állandó irodája működésének jelentését is csatolom, amelyben kétségtelenül

megtalálja a közeledés sikerére vonatkozó kérdésének válaszát. Látni fogja, hogy sikerült a különböző államok statisztikusait egymáshoz közelebb hoznunk, és örömmel állapítom meg, hogy ez idő szerint az elért eredményekkel nagyon meg vagyunk elégedve. Fogadja igen tisztelt Kartárs Úr, őszinte tiszteletem nyilvánítását.)

Az *első évi rendes közgyűlésre* 1923. május 23-án a Nemzeti Múzeumban került sor.⁶

A közgyűlés kimondta a Társaság végleges megalakulását, jóváhagyta az alapszabályt, és megválasztotta a vezetőséget. Az elnök – három évre – egyhangú szavazattal *Buday László* lett, alelnök *Thirring Gusztáv*, titkár (később főtitkár) *Dobrovits Sándor*. Megválasztották a számvizsgáló bizottságot és a pénzügyi bizottságot (ennek feladatait később a számvizsgáló bizottság vette át).

Tiszteletbeli tag választására is sor került: *Földes Béla* (korábban rendes tag) személyében megválasztották az első belföldi tiszteletbeli tagot, mint a jegyzőkönyvben olvashatjuk „a magyar statisztikai tudomány világhírű nestorát.”⁷ Ugyanezen az ülésen a választották meg az első külföldi tiszteletbeli tagokat.

A közgyűlésen *Buday László* elnöki megnyitójában a Társaság céljaival, feladataival foglalkozva számos ma is megszívlelendő megállapítást tett. A Társaság fontos feladatának jelölte meg például az országban különböző helyeken folytatott statisztikai munka színvonalának emelését. Rámutatott arra, hogy a Központi Statisztikai Hivatalon és a Székesfővárosi Statisztikai Hivatalon kívül statisztikát készítenek különböző érdekképviseletek és egyes közigazgatási ágak is. Bár mint mondta, elsősorban a közigazgatási szervek adatgyűjtő munkáját „... úgy a szakszerűségnek, mint a költségkímélésnek s végül a közönség zaklatása elkerülésének szempontjából a m. kir. Központi Statisztikai Hivatalhoz kell terelni, mégis maradnak... szervek, amelyek... saját céljaikra statisztikát állítanak elő a hozzáértésnek több-kevesebb mértékével...” Úgy vélte ezeket be kell vonni a Társaság tagjai közé, hogy „... itt a szakszerűség... beléjük itatódjék...”.

Méltatva a Hivatal akkori megbecsült helyzetét, felvetette „...jöhetnek olyan idők, amikor a hivatal munkáját, tudományos függetlenségét kívülről jövő autonóm szerv segítségének kell megvédenie.” Nagy támogatást jelenthet a Hivatal számára ilyenkor, ha van egy olyan független – részben a Statisztikai Hivatal tagjaiból, részben jóakaróiból alakult – társadalmi szerv, amely „...készen a Statisztikai Hivatal védelmére kelni akár a nagyközönség előtt, akár felülről jövő félreértések ellen.”

A Társaság népszerűsíthet olyan terveket, elgondolásokat, amelyek megkönnyítik az adatgyűjtések előkészítését, tehet olyan javaslatokat, amelyeket a Statisztikai Hivatal is szívesen lát, de nem kezdeményezhet, sürgethet felvételeket, amelyeket a Hivatal esetleg hátrább sorolt, mert munkarendjét úgy határozták meg.

Felvetette annak lehetőségét, hogy esetleg, valamely politikai fordulat alkalmával nem hozzáértő személy kerül a Hivatal élére. A Társaság ilyenkor „...élhet a szakértők autonóm szervezetének ellenőrzési jogával, amelyet érvényesíthet a nyilvánosság előtt.”

Elismerve az egyetemi statisztikai oktatás magas színvonalát, úgy vélte, történhetnek olyan változások, amikor a Társaságnak hallatnia kell szavát az egyetemi statisztikai tanszék betöltésénél is, hogy a legmegfelelőbb ember kerüljön a katedrára „...olyan, aki a statisztika jelentőségét úgy átérzi, mint mi, és ezt az érzését a fiatalságba úgy át tudja vinni, mint a mai érdemes tanári kar.”

Végül állást foglalt a történeti statisztikai kutatások, a régi adatok, feljegyzések felkutatása és összegyűjtése mellett. Véleménye szerint az ilyen tudományos kutatások alapján készült tanulmányok kiadója is a Társaság lehet.

⁶ A Nemzeti Múzeum sok ízben adott helyet a Társaság tanácskozásai számára, ugyanígy a Magyar Tudományos Akadémia is.

⁷ *Földes Béla* (1848–1945) ny. miniszter, egyetemi ny. r. tanár, az MTA tb. tagja, a Nemzetközi Statisztikai Intézetnek (ISI) 1885-től volt tagja; 1928-ban tiszteletbeli taggá választották.

A Magyar Statisztikai Társaság
tagjainak névsora.

Sorszám	Név	Állás	Lakás
1.	Ajtay József	közigazgatási-bíró	II. Tudor u. 57c
2.	Bánlaky Adorján	alm. k. közp. stat. hivatal-aligazgatója	alm. k. közp. stat. hiv.
3.	Balás Károly	egyetemi ny. r. tanár	III. Jászai út 1.
4.	Balogh Jenő	b.t.t., ny. min. miniszter	I. Ménési út 35
5.	Bátky Sigmund	nemzeti múzeumi igazgató	Nemzeti Múzeum
6.	Bernáth István	egyetemi ny. r. tanár	Bp. Tüd. egyet. közgazd. kas
7.	Boxóky Ferenc	egyetemi m. tanár	II. Lánchíd u. 8.
8.	Bud János	m. kir. miniszter	II. Erzy út 21.
9.	Buday László	államtitkár, műegyetemi tanár	II. Tudor u. 57b
10.	Crettler Jenő	egyetemi ny. r. tanár	III. Garay u. 31.
11.	Dálnoky Kovács Jenő	iparügyi titkár	Gr. Siczky Jenő u. 4
12.	Dobrovits Sándor	miniszeri titkár	alm. k. közp. stat. hiv.
13.	Domanovszky Sándor	egyetemi ny. r. tanár	I. Attila u. 13
14.	Erekly István	" " "	V. Hold u. 21
15.	Fay Mladár	államtitkár	Népjóléti minisztérium
16.	Fellner Frigyes	egyetemi ny. r. tanár	I. From u. 8
17.	Földes Béla	b.t.t., ny. min. miniszter	IV. Duna u. 1
18.	Gaál Jenő	egyetemi ny. r. tanár	III. Üllői út 66
19.	Györfy István	múzeum igazg. kas	Nemzeti Múzeum
20.	Hegyesfalmy Lajos	ny. m. kir. miniszter	I. Lipót körút 17
21.	Heller Farkas	műgy. ny. r. tanár	I. Barátság út 11
22.	Hóman Bálint	egyet. m. tanár	III. József körút 57/59
23.	Jankovich Béla	b.t.t., ny. min. miniszter	III. Rákóczy út 6
24.	Kenéz Béla	egyet. ny. r. tanár	I. Várady u. 4
25.	Klebsberg Kunó gr.	valk. és kir. m. kir. min.	II. Ferenciek tere 9
26.	Konkoly Thege Gyula	miniszeri tanácsos	II. Margit körút 50
27.	Kovács Lajos	" "	alm. k. közp. stat. hiv.

Szám	Név	Állás	Lakás
28	Kovács Norbert	min. osztálytanácsos	Budapest
29	Kovács Ferenc	egyetemi ny. tanár	II. Kételei Ház
30	Laky Dezső	" " "	II. Szász Ház
31	Lers Vilmos báró	bt. t., nemzeti gy. képvis.	II. Jókola
32	Matkovits Sándor	bt. t., ny. államtitkár	II. Városh.
33	Návratil Akos	egyetemi ny. tanár	II. Szeg.
34	Némethy Károly	bt. t., ny. államtitkár	II. Székely
35	Pataky Tibor	min. osztálytanácsos	Budapest
36	Pogány Frigyes	ny. tanácsos	Budapest
37	Schneller Károly	ny. min. osztálytanácsos	Budapest
38	Szabóky Alajos	ny. min. osztálytanácsos	Budapest
39	Szterényi József báró	bt. t., ny. min. osztálytanácsos	Budapest
40	Teleki Pál gróf	egyet. ny. tanár	II. József Ház
41	Telezky János	bt. t., ny. min. osztálytanácsos	II. Csikó
42	Törfi Béla	ny. min. osztálytanácsos	I. Csók
43	Thirring Gusztáv	stat. tanácsos	Budapest
44	Tormay Béla	min. osztálytanácsos	Budapest
45	Vargha Gyula	ny. államtitkár	II. Batthyány
46	J. Vitéz Géza	ny. min. osztálytanácsos	Debrecen
47	Wathó Lajos	ny. min. osztálytanácsos	Budapest
48	Lawadowski Alfred	ny. min. osztálytanácsos	Budapest

Az elhatározott programnak megfelelően a közgyűlést követően (május 25-én) megtartották az első ünnepi ülést is. (A közgyűlést követő ünnepi ülés is hagyománnyá lett.)

Az ünnepi ülésen, melynek a Magyar Tudományos Akadémia adott helyet, Buday László elnöklése mellett Laky Dezső tartott megemlékezést Schwartner Mártonról halálának 100 éves fordulójának alkalmából. Földes Béla ünnepi előadásában a kisebbségi jogok védelméről és a nemzetiségi statisztikáról szolt.⁸

Azt hiszem ma is aktuális az a gondolat, amelyet Laky Dezső idéz előadása záró részében: „A statisztika hasznosságáról szólva Schwartner arról beszél, hogy a történész, a diplomáciai személy, a tanügyi kapacitás, a katona és pénzügyi tudós, az orvosember, a ...kereskedő, az ...utas, a csendes filozófus s az egyszerű újságolvasó, mindenki egyszó-

⁸ Laky Dezső előadását (székf.) a Magyar Statisztikai Szemle (1923. évi 5-6. sz. 205-212. old.); Földes Béla előadását (székf.) a Revue de la Société Hongroise de Statistique (1923. évi 1. sz. 5-17. old.) közölte.

val, aki kultúrembernek tartja magát, s törődik azzal, ami körülötte történik, a statisztikának barátja kell hogy legyen.”⁹

A megalakulást követően a Társaság működése nagy lendületet vett, egymást követték a székfoglaló és előadó ülések. A megalakulástól 1932 végéig tartott 90 ünnepi és előadó ülésen 125 előadás hangzott el.

Mielőtt azonban továbbmennénk a Társaság történetének bemutatásában, szükségesnek látszik a Társaság alapszabályának, céljának és szervezetének rövid áttekintése. (Az alapszabály többször is módosult, de csak kismértékben, a lényegét nem érintő módon.)

SZERVEZETI KÉRDÉSEK

Az első rendes évi közgyűlésen (1923. május 23-án) elfogadott alapszabály 4. §-a a Társaság célkitűzéseit a következőképpen fogalmazta meg: „A Társaság célja: a statisztika működése és az idevágó ismeretek terjesztése; különösen a magyar közállapotok statisztikai úton való feltárásának, tanulmányozásának és úgy az országban, mint külföldön való ismeretetésének előmozdítása.” (<4> 438. old.)

E célkitűzések megvalósításának eszközeit az alapszabály a megfelelő publikációs tevékenységében (magyar vagy idegen nyelvű folyóirat és egyéb kiadványok megjelentetésében), felolvasó és vitaülések tartásában, pályatételek kiírásában (és jutalmazásában), a bel- és külföldi társaságokkal való kapcsolatok felvételében és ápolásában, könyv- és irattár létesítésében jelölte meg.

A Társaságnak egyaránt tagjai lehettek magyar és külföldi állampolgárok. A magyar tagok lehettek tiszteletbeli, rendes, alapító és pártoló tagok, míg a külföldiek sorából csak tiszteletbeli tagok voltak választhatók.

Az *alapító és pártoló tagokat* a Társaság támogatói közül vették fel (ezek belföldi jogi személyek is lehettek), számuk nem volt korlátozva. A nyilvános üléseken „székük” volt, de szavazati joguk nem. Az alapító tagok egyszeri anyagi hozzájárulásának nagyságát, illetve a pártoló tagok évi tagsági díját a közgyűlés állapította meg.

A Társaság *rendes tagjai* a Társaság ülésein „székkel” és „szavazati joggal” is rendelkeztek, tagsági jogaik gyakorlására azonban csak a „székfoglaló” megtartása után voltak jogosultak. (A székfoglalót megválasztásuk után 2 éven belül kellett megtartani.)

A *tiszteletbeli tagokat* a statisztika művelése és fejlesztése terén „érdemeket szerzett férfiak” sorából választották. A magyar tiszteletbeli tagokat a rendes tagok közül választották, s számuk az ötöt nem haladhatta meg.

A *rendes tagok* számát 120 főben állapították meg, a Társaság létszáma tehát korlátozva volt.¹⁰

Az alapszabály a már említett „első tag”-okról közvetetten szól, amennyiben arról rendelkezik, hogy a Társaság végleges megalakulásáig választott tagjainak „...a székfoglaló megtartására adandó határidő vagy a székfoglaló megtartása alól való mentesítése tekintetében a közgyűlés határoz. Ezek a tagok a tagsági jogokat a székfoglaló megtartásáig is gyakorolják.” (Alapszabály 11. §.; <4> 439. old.)¹¹

A tiszteletbeli és rendes tagok tagdíjat nem fizettek. A Társaság jövedelmeit az alapító tagok egyszeri, a pártoló tagok évi tagdíja és a *Journal* előfizetési díjai jelentették. Ez az összeg azonban igen csekély volt, a Társaság támogatásra szorult. A legjelentősebb támogatást a Központi Statisztikai Hivatal nyújtotta: a titkársági, fordítói, korrektúra stb. munkákhoz munkaerőt adott, biztosította a meghívók sokszorosítását, vállalta a postai és nyomdakölt-

⁹ Lásd a 8. lábjegyzet 212. old.

¹⁰ Ezt a számot később többször módosították, 1942-ben 150-re emelték. A belföldi tiszteletbeli és rendes tagok azonos időpontbeli legmagasabb tényleges száma 140 fő volt.

¹¹ Ezt a mentesítést az első tagok közül – a tagnévsorok tanúsága szerint – csak *Teleszky János* vette igénybe. Egyébként az 1926. június 7-i választmányi ülés úgy határozott, hogy a megválasztott tagok a székfoglaló előtt is gyakorolhatják jogaikat. *Thirring Lajos* tájékoztatása szerint ez is volt a gyakorlat annak ellenére, hogy még az 1942-ben jóváhagyott alapszabályban (11. §-ban) is szerepel a székfoglaló megtartása mint a tagsági jogok gyakorlásának előfeltétele.,

ségeket, helyiségeket stb. bocsátott rendelkezésre. Thirring Lajos a Hivatal révén kapott állami támogatás összegét (1940-ben) 13 000 pengőre becsülte. (⟨10⟩ 11. old.) 1941-től Dobrovits Sándor, a Hivatal elnöke (a Társaság volt első főtitkára) a hivatali támogatás évi összegét 10 000 pengőben állapította meg, amit ettől kezdve a Társaság közvetlenül kézhez kapott. (Uo.)

Voltak a Társaságnak más támogatói is: éspedig a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, a Külügyminisztérium, továbbá egyes években a Magyar Tudományos Akadémia, a Nemzeti Bank, a Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete (TÉBE) stb. Néhány éven át jelentős segílyt (3000, illetve 4000 pengőt) adott a Társaságnak Budapest Székesfőváros is.

A Társaság az ügyeit a közgyűlés, a tisztikar, a választmány és a bizottságok (szakosztály, intézet) útján látta el. Évente tartottak közgyűlést („rendes évi közgyűlés”), kivételes esetekben rendkívüli közgyűlésre is sor került. (Például 1923-ban a korona elértéktelenedése miatt szükségessé vált tagdíjemelés ügyében, 1932-ben rendkívüli közgyűlésen köszöntötték a 70 éves *Thirring Gusztávot*, vagy 1941-ben, amikor módosították az alapszabályt.) A közgyűléssel együtt vagy nem sokkal utána, *ünnepi ülést* is rendeztek, amelynek több éven át valamelyik vidéki város volt a színhelye.

A Társaság tisztikarát az elnök, az alelnökök, a főtitkár, a titkár, a pénztáros, az ellenőr és a számvizsgáló-bizottság 3 tagja alkotta.

A választmányban helyet kaptak a tisztikar tagjai – kivéve a számvizsgáló-bizottságot –, továbbá a volt elnökök és alelnökök, a szakosztályok (intézetek) elnökei¹² és a közgyűlés által választott 12 rendes és 3 póttag. A rendes és a póttagokat 3 évre választották, és évente egyharmaduk (az első két évben sorshúzás útján) kivált.

A közgyűlés és a választmány is általában nyílt szavazással, egyszerű szótöbbséggel hozta határozatait. Kivétel volt a már említett tagválasztás és az alapszabály-módosítás (továbbá az alapszabály szerint a Társaság feloszlása és a vagyon hovaforodítása), mely esetekben a jelenlevők kétharmadának hozzájárulása volt, illetve lett volna szükséges a hozott határozat érvényességéhez. A közgyűlésről és a választmány üléseiről jegyzőkönyvet kellett készíteni. (A tisztikar – elnökség üléseiről nem.)

A választmányi üléseken készítették elő az éves programot. Itt vitatták meg a közgyűlés tárgysorozatát, az ünnepi ülés helyszínét (társadalmi programjait), az ünnepi előadás témáját, előkészítették a tagválasztásokat, az esetleges alapszabály-módosítást stb. Kezdetben évente többször is ülésezett a választmány, később csak szükség szerint.

Minden évben (az év első felében) tartottak közgyűlést, és minden évben sor került egy ünnepi ülésre is (a 22-ből 14 esetben vidéken) általában a közgyűlést követően. Egyes években (1931., 1933., 1937., 1938., 1939., 1940., 1941., 1942. évben) az ünnepi ülés „elszakadt” a közgyűléstől és 7–10 nappal, 1933-ban egy hónappal korábban rendezték meg.

Az ünnepi ülések a tagok számára tartott „zárt” közgyűléssel szemben „nyílt” tudományos ülések voltak. Napirendjükön a kezdetben elképzelt egy ünnepi előadással szemben három előadásra is sor került, ide számítva az igen színvonalas, bár a műsorban csak „megnyitó”-nak jelzett bevezető előadást is.

1926-tól a többnapos ünnepi ülések „vándorgyűlés” formát öltöttek, és vidéki nagyvárosokban kerültek megrendezésre. Ez alkalmat adott a vidék érdeklődésének felkeltésére. Ennek érdekében egyrészt az előadások megválasztásával, másrészt egyéb üdvözlő beszédek, felköszöntők formájában is utaltak a helyi vonatkozásokra. 1927-től kezdve a *Magyar Statisztikai Szemle* egy, később több cikket szentelt az ünnepi ülés színhelyét nyújtó városnak. Ezek a Szemle-számok (illetve a cikkek különlenyomatai) kiválóan alkalmasak voltak a helyi érdeklődés felkeltésére, a statisztika népszerűsítésére. Az ünnepi ülések fényét nagymértékben emelte egyrészt a jól megválasztott előadó személye, másrészt, hogy azokon a

¹² Egy szakosztály volt az 1924-ben alakult Demográfiai Szakosztály, és egy intézet az 1926-ban gróf Teleki Pál kezdeményezésére létesített Államtudományi Intézet. (Lásd a továbbiakban bővebben.)

minisztériumok, egyetemek, városi és megyei szervek, tudományos intézmények, társulatok stb. (magasrangú személyekkel) képviseltették magukat.

A szervezeti kérdéseknél kell megemlíteni a Társaság Demográfiai Szakosztályáról és intézetéről, az Államtudományi Intézetéről.

A külföldön élő magyarság és a közép-európai államok problémái tanulmányozásának gondolata volt tulajdonképpen az indítéka – a magyarországi népesedési kérdések beható tanulmányozásának szükségessége mellett – a Társaság Demográfiai Szakosztálya megalapításának 1924-ben. A téma művelése azonban meghaladta a Szakosztály lehetőségeit. (Csak a Szakosztály elnöke foglalkozott a témával és publikált néhány idevágó tanulmányt.) A Szakosztály nem volt képes figyelmeztetni a Magyarország területén kívül élő magyarság helyzetének, demográfiai viszonyainak tanulmányozására fordítani. A kérdés megoldására az 1925. május 12-én tartott választmányi ülésen *Gerevich Zoltán* felvetette egy tudományos intézet létesítésének szükségességét. A gondolatot, amely tulajdonképpen *gróf Teleki Páltól* származott, a Miniszterelnökség és a Külügyminisztérium is támogatta. Az 1926. február 27-én tartott választmányi ülésen *Dobrovits Sándornak*, a Társaság főtítkárának ismertetője után elfogadták az intézetnek a Társaság szakosztályaként való felállítását.¹³ Az intézet kezdetben adatgyűjtéssel foglalkozott (1943-ban már körülbelül 900 000 adatnyilvántartó cédlával rendelkezett), majd fokozatosan rátért a feldolgozó munkára. Jelentések, tanulmányok, térképek készültek az Intézet munkakörébe utalt problémákról.¹⁴

Az Intézet felállításával egyidejűleg kimondták (az 1926. október 26-i választmányi ülésen), hogy az Intézet létesítése nem változtathat azon, hogy a Magyar Statisztikai Társaság működése *objektív, tudományos, politikamentes* maradjon. (Meg kell említeni, hogy a szomszédos államok viszonyainak figyelemmel kísérését egyik alapszabály-változat sem tartalmazza.)

Az Államtudományi Intézet az elnöki irányító hatáskört betöltő Teleki Pál miniszterelnök halála után kivált a Társaság kebeléből és a Gróf Teleki Pál Tudományos Intézet része lett.

A szervezeti kérdések lezárásaként röviden bemutatjuk a Társaság tisztikarát és tag-ságát.

A Társaság első két elnökéről (*Buday László, Thirring Gusztáv*) már volt szó. Thirringet *Kenéz Béla* egyetemi tanár, őt *Kovács Alajos*, a Hivatal akkori elnöke, majd *Balás Károly* közgazdász professzor, *Laky Dezső* egyetemi tanár, végül *Bud János* egyetemi tanár követte.¹⁵ *Thirring Lajos* az elnökök tevékenységét méltatva (10) 52–53. old.) érdemeiket összefoglalóan egy-egy igen találó szóval jellemzi. Véleménye szerint a legkimagaslóbb szerepet játszó elnökök *Buday László*, az alapító, *Thirring Gusztáv*, a továbbépítő és *Laky Dezső*, a társasági élet újjáélesztője voltak.

Az 1923 és 1949 közötti években tevékenykedő 18 alelnök között találjuk *Czettler Jenő* egyetemi tanárt, *Illyefalvy I. Lajost*, a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal igazgatóját, *Surányi-Unger Tivadar* közgazdász professzort és *Thirring Lajost*, aki ezt a tisztséget az utolsó ciklusban (1946–1949) töltötte be.

Főtítkár csak négy volt: *Dobrovits Sándor* (1922–1932), *Elekes Dezső* (1932–1943), *Thirring Lajos* (1943–1946) és *Barsy Gyula* (1946–1949).¹⁶ Valamennyien a Hivatal munkatár-

¹³ Az 1926. március 30-i választmányi ülés jegyzőkönyve szerint az Államtudományi Intézet kuratóriumának tagjai hivatalból a Társaság elnöke, főtítkára, a Demográfiai Szakosztály elnöke, választott tagjai *gróf Teleki Pál, Laky Dezső, Pataky Kálmán, Gerevich Zoltán, báró Perényi Zsigmond, Sebess Dénes, Jancsó Benedek* voltak.

¹⁴ Bővebben lásd *dr. Rónai András: Államtudományi Intézet. Magyar Statisztikai Szemle. 1943. évi 5–6. sz. 321–322. old.*

¹⁵ Érdemes megemlíteni, hogy *Kenéz Béla, Laky Dezső* és *Bud János* is pályafutásukat a Központi Statisztikai Hivatalban kezdték, és jelentős közéleti tevékenységük mellett egész életükben kapcsolatban maradtak a statisztikával. Nemcsak oktatták a statisztikát mint egyetemi professzorok, hanem számos kitűnő tudományos munkával járultak hozzá a statisztikai tudomány fejlesztéséhez.

¹⁶ Amikor *Barsy Gyula* a Hivatalból átkerült a Gazdasági Főtanácsához – bár a személyi kapcsolatok változatlanul megmaradtak –, a főtítkár munkaköréből számos feladat az alelnökre hárult.

sai voltak, ami Thirring Lajos szerint nagyon hasznos volt „... sok éves vezetői gyakorlatuknak, tapasztalatuknak és egyben mindig készséges támogatásuknak a Társaság sokat köszönhetett.” (⟨10⟩ 22. old.)

A titkárok között találjuk – többek között – *Andreich Jenő* egyetemi tanár, *Bene Lajos*, fővárosi statisztikai hivatali főjegyző és *Kádas Kálmán* egyetemi tanár nevét.

A Társaság kebelén belül működő Népeségtudományi Csoport létrehozója és elnöke 1936 és 1946 között *Balás Károly*, utána *Schneller Károly* egyetemi tanár volt. A titkári teendőket kezdettől fogva itt is *Thirring Lajos* látta el.

A Társaság tagjai sorában túlsúlyban voltak a Hivatalon kívüliek. Az 1942. évi tagnévsorban szereplő 4 tiszteletbeli és 132 rendes tag közül csupán 17-en (12,5%) voltak a Hivatal munkatársai. A statisztikai tudományt és a társtudományokat 69 (51%) egyetemi tanár képviselte, köztük olyan kiemelkedő tudósok, mint *Angyal Pál*, *Balás Károly*, *Czettler Jenő*, *Domanovszky Sándor*, *Fellner Frigyes*, *Heller Farkas*, *Jordan Károly*, *Kádas Kálmán*, *Kogutowicz Károly*, báró *Korányi Sándor*, *Kováts Ferenc*, *Kőrösy Kornél*, *Magyary Zoltán*, *Navratil Ákos*, *Prinz Gyula*, *Rónai András*, *Schneller Károly*, *Surányi-Unger Tivadar*, *Szádeczky-Kardos Tibor*, *Theiss Ede*, *Varga István*. Tagja volt a Társaságnak a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal több vezető munkatársa is, és találunk köztük jogászokat, tanárokat, mezőgazdasági és pénzügyi szakembereket stb.¹⁷

A Társaság rendes tagjainak átlagos életkora 56 és fél év volt, ami érthető, ha figyelembe vesszük a Társaság akadémikus jellegét (a zárt létszámot, a kötelező székfoglalót és a tudományos munkálkodás követelményét, akár a statisztika termelője, akár fogyasztója volt a belépni szándékozó személy). A tiszteletbeli tagokat is beszámítva a Társaság legidősebb tagja (1942-ben) a 94 éves *Földes Béla*, legfiatalabb a 29 éves *Venczel József* volt.¹⁸

TUDOMÁNYOS TEVÉKENYSÉG

A Társaság érdemi munkáját, munkásságának tudományos színvonalát az előadások és a publikációk bizonyítják.

A Társaság 26 éves működése során (a szakértekezletek nélkül számítva) a különböző típusú üléseken 241 előadás hangzott el. Ezek zömét és az írásban benyújtott tanulmányok nagy részét közölte a *Magyar Statisztikai Szemle* és a Társaság folyóirata, a *Journal*.

A rendkívül változatos témájú előadásokat néhány címszó köré csoportosítva, a következőképpen számolhatunk be a tagok tudományos érdeklődéséről, munkásságuk bemutatott eredményeiről.

Az *elméleti* statisztikai előadások, illetve tanulmányok közül kiemelésre érdemesek *Altenburger Gyula* előadása a matematikai statisztika problémáiról, *Jordan Károly* tanulmányai a matematika szerepéről a statisztikában, a statisztikai számsorok trendjének meghatározására kidolgozott, akkor újszerű módszerről (melynek külföldön is visszhangja támadt), az átlagok, a megközelítés, a differenciaszámítás kérdéseiről, *Theiss Ede*, *Szél Tivadar* dolgozatai a korrelációs számítás témaköréből, *Vargha István* előadása az indexszám-problémák-

¹⁷ A Társaság tagjai sorában foglaltak helyet a már említett egyetemi professzorokon és hivatásos statisztikusokon kívül – többek között – *Balogh Jenő*, gróf *Bethlen István*, *Hóman Bálint*, *Imrédy Béla*, báró *Perényi Zsigmond*, báró *Szterényi József*, *Teleki Pál*, *Térfi Béla*, *Walkó Lajos*, *Wekerle Sándor* miniszterek, *Aujeszky László* főmeteorológus, *Balogh Andor*, az OTI vezérigazgatója, *Bodor Antal*, az Országos Földhitelezet főtítkára, *Dálnoki-Kováts Jenő*, az Országos Iparegyesület üv. igazgatója, *Farkas Árpád* mezőgazdasági főiskolai ny. r. tanár, *Gortvay György*, az Állami Munkaközvetítő Hivatal vezetője, *Kresz Károly*, a TEBE vezérigazgatója, *Melly József* sz. f. v. tisztiorvos, *Miskolczi Ágost* korona-ügyész-helyettes, *Mutschenbacher Emil*, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület – OMGE üv. igazgatója, *Pálffy Ilona* orsz. levéltárnok, *Petrilla Aladár* közegészségügyi főfelügyelő, *Rácz Jenő* min. osztálytanácsos, *Tormay Béla*, a Posta-takarékpénztár vezérigazgatója, *Vágó József* keresk. és iparkamarai üv. titkár, *Vita Sándor*, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület – EMGE főtítkára, *Zehery Lajos* kúriai bíró.

¹⁸ *Venczel József* akkor az Erdélyi Tudományos Intézet tanára volt. A közelmúltban mutatta be *dr. Domokos Attila* e folyóiratban *Venczel József: Erdélyi föld – Erdélyi társadalom. Magyar társadalomtudósok a nagyvilágban* (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1988. 272 old.) c. művét a magyar statisztikusoknak, társadalomtudósoknak. (*Statisztikai Szemle*. 1989. évi 12. sz. 1125–1128. old.)

ról, *Sipos Sándor* előadása a konjunktúrakutatás külföldi módszereiről, valamint a konjunktúravizsgálatokhoz szükséges árstatisztikai rendszerekről.

A Magyar Statisztikai Társaság ülései és az elhangzott előadások

Év	Választmányi ülés	Közgyűlés		Ünnepi ülés		Előadó, székfoglaló, emlék-ülések**	Ülések együtt	Az elhangzott előadások száma***
		rendes	rendkívüli	Buda- pesten	vidéken*			
1922 ..	—	4	—	—	—	—	4	—
1923 ..	1	2	1	1	—	3	8	6
1924 ..	2	1	1	1	—	7	12	12
1925 ..	2	1	1	1	—	8	13	11
1926 ..	5	1	1	—	1	11	19	15
1927 ..	4	1	—	—	1	9	15	13
1928 ..	1	1	—	—	1	5	8	11
1929 ..	6	1	1	1	—	8	17	15
1930 ..	3	1	—	—	1	11	16	17
1931 ..	4	1	—	—	1	13	19	17
1932 ..	2	1	1	—	1	5	10	8
1933 ..	2	1	—	—	1	7	11	10
1934 ..	1	1	—	—	1	9	12	12
1935 ..	2	1	—	—	1	10	14	16
1936 ..	3	1	—	—	1	6	11	10
1937 ..	3	1	1	—	1	7	13	9
1938 ..	2	1	—	—	1	4	8	7
1939 ..	2	1	—	—	1	5	9	7
1940 ..	1	1	—	—	1	1	4	4
1941 ..	1	1	1	1	—	4	8	6
1942 ..	2	1	—	1	—	6	10	8
1943 ..	1	1	—	1	—	6	9	10
1944 ..	—	—	—	—	—	3	3	6
1945 ..	—	—	—	—	—	—	—	—
1946 ..	1	1	—	—	—	—	2	—
1947 ..	1	1	—	1	—	5	8	11
1948 ..	1	1	—	—	—	1	3	—
<i>Összesen</i>	<i>53</i>	<i>29</i>	<i>8</i>	<i>8</i>	<i>14</i>	<i>154</i>	<i>266</i>	<i>241</i>

* A vidéki ünnepi ülések színhelye (sorrendben): Szeged, Debrecen, Pécs, Miskolc, Sopron, Szolnok, Eger, Győr, Kecskemét, Veszprém, Szombathely, Székesfehérvár, Kassa, Komárom.

1944. március 7-én volt az utolsó (előadó) ülés, ezt követően a Társaság működése 1946. június 19-ig szünetelt. Ekkor került sor az első (választmányi) ülésre.

** Három külön emlékülést tartottak: *Keleti Károly* születésének százéves fordulója alkalmából 1933. december 15-én, *Malthus* halálának százéves fordulója alkalmából 1935. november 26-án és *Thirring Gusztáv* emlékeztére 1941. november 18-án. Megemlékezésekre természetesen más üléseken is sor került.

*** Az ünnepi üléseken elhangzott előadásértékű megnyitók, az előadó, székfoglaló és emléküléseken elhangzott előadások, valamint a Demográfiai Szakosztály megalapítására tartott rendkívüli közgyűlésen (1924) elhangzott előadások együtt (az írásban benyújtott székfoglalók nélkül). Ezt az utóbbi ülést *Thirring Lajos* „közgyűlés”-nek (*Magyar Statisztikai Szemle*. 1924. évi 3–4. sz. 164. old.), *Elekes Dezső* „Demográfiai Szakosztályt megalakító ülés”-nek (*Magyar Statisztikai Szemle*. 1932. évi 5. sz. 541. old.) nevezi.

Megjegyzés. Az I. és a II. Előértekezlet nem szerepel az adatokban, de az alakuló ülés és az azt követő 4 előkészítő (tagválasztással egybekötött) ülés igen.

Számos előadás vizsgálta a *statisztika kapcsolatát* valamely más tudománnyal. Így például *Kováts Ferenc* a statisztika és a történelemtudomány, *Teleki Pál* a statisztika és a földrajztudomány, *Surányi-Unger Tivadar* a statisztika és a közgazdaságtan, *Bozóky Ferenc* a statisztika és a szociológia, *Földes Béla* a statisztika–szociometria–társadalmi statisztika, *Fáy Aladár* a statisztika és a biológia, *Kőrösy Kornél*¹⁹ a fizikai statisztika és a biológiai statisztika

¹⁹ *Kőrösy Józsefnek*, a híres statisztikusnak, a Fővárosi Statisztikai Hivatal első igazgatójának fia.

(biometria) kapcsolatát tárgyalta. Ide sorolhatók azok az előadások, amelyek a *statisztika szerepét* mutatták be a társadalmi-gazdasági élet különböző területein. Így például *Gerevich Zoltán* előadása a statisztika szerepéről szolt a diplomácia terén, *Goldziher Károly* előadása a statisztikának a biztosításügyben, *Imrédy Béláé* a jegybankok munkájában, *Neumann Károlyé* a vasúti gazdálkodásban, *Barabás Endréé* a népnevelés területén, *Áfra Nagy Jánosé* a munkaerő-gazdálkodás szolgálatában, *Aujeszky Lászlóé* a meteorológiában játszott szerepét, *Rónai Andrásé* a statisztikának és a térképnek a mezőgazdaságban betöltött szerepét mutatta be.

Sok előadás foglalkozott a *népességi-népesedési* kérdésekkel. Például *Laky Dezső* a válságokkal, *Kenedy Géza* a háborús népesedési problémákkal, *Schneller Károly* a standard népességgel, a természetes szaporodással, *Szél Tivadar* a fiúszületési többlettel, a halandósági táblákkal, *Balás Károly* a népesedés jövőbeli kilátásaival, *Thirring Lajos* általános népességstatisztikai kérdésekkel és népesedési problémákkal, *Kovács Alajos*, *Gaál Jenő*, *Szél Tivadar* a belső, illetve külső vándormozgalom alakulásával foglalkozott székfoglalójában, illetve előadásában.

Több előadás foglalkozott a *népszámlálás* szervezési kérdéseivel és végrehajtásával (*Földes Béla*, *Kovács Alajos*, *Mozolovszky Sándor*), a népszámlálás eredményeinek értékelő bemutatásával. Ezek közül kiemelkedő volt *Thirring Lajosnak* a tanyák, puszták és egyéb külterületi lakott helyek népességével,²⁰ *Móricz Miklósnak*²¹ a birtokmegváltás, foglalkozás és népsűrűség összefüggéseivel, *Sajóhelyi Istvánnak* a földbirtokosok nemzetiségi és felekezeti megoszlásával foglalkozó előadása.

A *társadalomstatisztika* körébe sorolhatók *Balogh Andornak* a cselédkérdésről, *Andor Endrének* a munkanélküliség elleni küzdelemről, *Bernát Istvánnak* az elválásokról és az öngyilkosságokról, *Pogány Ferencnek* a népoktatásügyi politikáról, *Thirring Gusztávnak* Budapest háztulajdon-statisztikájáról, *Mozolovszky Sándornak* a lakóház-építkezésekről, *Pezenhoffer Antalnak* az egyke és a nagybirtok problémájáról, *Földes Bélának* az anyagi és társadalmi helyzet és a népesedés kapcsolatáról, *Gortvay Györgynek* a dolgozó nők szociális helyzetéről és munkaviszonyairól, *Szél Tivadarnak* a szeszfogyasztás és az iszákosság kérdéseiről, *Kovács Ábrahámnak* Budapest lakosságának szociális helyzetéről szóló előadása.

A *gazdaságstatisztikai* előadások közül a Társaság munkájának áttekintése-megismerése érdekében kiemeljük *Heller Farkasnak* a gazdasági válság okairól, *Elekes Dezsőnek* a világgazdasági válság statisztikai képéről, *Szabóky Alajosnak* Magyarország 1923. évi külkereskedelmi mérlegéről, *Kresz Károlynak*, *Nyulászi Jánosnak* a hitelviszonyokról, *Szőnyi Gyulának* a pénzügyintézetekről, *Kenéz Bélának* a költségvetési előirányzatokról, *Laky Dezsőnek* a részvénytársaságok statisztikájának tanulságairól, *Kovács Norbertnek* a mezőgazdasági és ipari munkabékekről, *Konkoly Thege Gyulának* a földbirtokok és mezőgazdasági üzemek statisztikai összeírásáról, *Szalay Zoltánnak* az 1941. évi népszámlálással együtt végrehajtott általános iparstatisztikai összeírás első eredményeiről, *Kádas Kálmánnak* az emberi munka termelékenységének a magyar gyáripárban végzett statisztikai vizsgálatáról, *Neubauer Gyulának* a magyar nemzeti vagyon és jövedelem nagyságáról, megoszlásáról és adóterhéről,²² *Matolcsy Mátyásnak* az adóteher-megoszlás jövedelemkategóriák szerinti vizsgálatáról tartott székfoglalóját, illetve előadását.

Természetesen elhangzottak előadások a statisztika más területeiről is, voltak: nemzeti-ségi, egészségügyi, sajtó-, bűnügyi, történeti stb. statisztikai előadások, és voltak emlék-előadások is. (Megemlékezés *Fényes Elekről*, *Keleti Károlyról*, *Klebensberg Kúnóról*, *Buday*

²⁰ *Thirring Lajos* a témával később is sokszor foglalkozott. Legutoljára 1979. május 28-án a bajai Statisztikatörténeti Vándorülésen tartott e témáról (felkért hozzászólóként) nagyszerű előadást.

²¹ *Móricz Miklós* – a *Statisztikai Tudósító* szerkesztője, a *Budapesti Hírlap* közgazdasági rovatvezetője, néhány éven át a Hivatal munkatársa – *Móricz Zsigmondnak*, a híres írónak testvére volt.

²² Ez az 1937. június 1-jén elhangzott székfoglaló előadás adta az ötletet az elnöklő *Konkoly Thege Gyulának* a témával foglalkozó ankét felvetésére és megrendezésére.

Lászlóról, Thirring Gusztávról, Fáy Andrásról, Földes Béláról, Fellner Frigyesről, Kenéz Béláról, külföldi vonatkozásban *Quetelet* „Physique Sociale”-járól megjelenésének 100 éves fordulója és *Malthusról* halálának szintén 100 éves fordulója alkalmából.)

Még számos érdekes és értékes előadást lehetne említeni, de valamennyit felsorolni természetesen nincs helyünk. Meg kell azonban emlékezni néhány olyan ma is különösen időszerű előadásról, amelyek a statisztika fontos szerepéről szólnak a kormányzati döntésekben, és a statisztika ma is sokat vitatott függetlenségének kérdésével, a statisztikai munka tudományos jellegével, a statisztikai hivatallal mint tudományos intézménnyel és a hivatalos statisztikai szolgálat újabkori fejlődésével foglalkoznak. Elsősorban *gróf Klebelsberg Kúnó* vallás- és közoktatásügyi miniszter ünnepi előadásáról van szó, melyet 1925. május 15-én tartott a Társaság harmadik ünnepi ülésén.

Az előadó kultúrpolitikája fő vonásainak vázolója után rámutatott arra, hogy Európa szerte egyre inkább a statisztikai hivatalokra hárul az a feladat, hogy „... a nemzeteket *valódi helyzetükről szigorú tárgyilagossággal és teljes őszinteséggel* tájékoztassák”. Ehhez a *hivatalok függetlenségére van szükség*. Így folytatta: „Éppen a legutóbbi hetek politikai történetéből tudjuk, hogy Franciaországban a Herriot-kabinet azért bukott meg, mert a francia szenátus nem tartotta megengedhetőnek, hogy a kormány a Nemzeti Jegybank által kibocsátott statisztikára befolyást gyakoroljon. Nézetem szerint – mondotta – megengedhetetlen beavatkozás lenne a kormány részéről, ha a Statisztikai Hivatalt adatok elhallgatására vagy azoknak célzatos csoportosítására, beállítására akarná rábírní.”²³ Éppen ezért ajánlotta, hogy a Központi Statisztikai Hivatalnak ugyanolyan *garanciális panaszjogot* kellene adni, mint amilyen a törvényhatóságok bírnak alkotmányos önállóságuk, autonómiájuk védelmére, illetve amilyen a Gyűjteményegyetem Tanácsa a közigazgatási bíróság előtt. „... bírói jogvédelem alá kellene helyezni – folytatta Klebelsberg Kúnó – a Statisztikai Hivatalnak azt a jogát, hogy az ország közállapotairól teljesen szabadon tájékoztathassa a nemzetet. Olyan kormányoknak, melyek a közügyet becsületesen szolgálják, nincs okuk félni a teljes, leplezetlen igazságtól.”²⁴

Kifejtette, hogy ugyanolyan tudományos intézménynek tekinti a Statisztikai Hivatalt, mint a Nemzeti Múzeumot, az Országos Levéltárat, és azt szeretné elérni, hogy mindama előnyök, amelyek a Gyűjteményegyetem körébe tartozó intézményeket megilletik, kiterjesztessenek a Statisztikai Hivatalra is: például a tudományos státus, a külföldi ösztöndíjak, a külföldi tanulmányutak rendszere. Javasolta „... a kormány nyújtson fokozottabb mértékben módot ennek a kitűnő intézménynek arra is, hogy tagjainak egy része a tudományos statisztika kérdéseivel foglalkozhasson, mondjuk egy tudományos osztály főfeladatként foglalkozhasson a statisztika elméleti kérdéseivel és nemzetközi összehasonlító statisztikával.”²⁵ Majd így fejezte be gondolatébresztő előadását: „... bármint alakuljon is a Statisztikai Hivatal szervezetének jövője ... az intézményben ápolt nagy tradíció biztosítéka marad annak, hogy Statisztikai Hivatalunk a magyar szellemi életnek mindig egyik főtényezője lesz.”²⁶

Hasonlóképpen sok érdekes tanulsággal szolgál *Dobrovits Sándornak* a hivatalos statisztikai szolgálat megszervezésének problémáiról és legújabb szervezeteiről az 1927. április 26-án tartott ülésen elhangzott előadása.²⁷ Az előadó három fontos kérdést vizsgált:

- centralizált vagy decentralizált legyen-e a szervezet;
- miképpen biztosítható a szolgálat önállósága az egész állami adminisztrációval összefüggésben;
- a kormányzati érdekek kielégítése mellett miképpen biztosítható legjobban a tudományos és gyakorlati szempontok érvényesülése.

²³ *Magyar Statisztikai Szemle*. 1925. évi 5–6. sz. 230. old.

²⁴ Uo.

²⁵ I. m. 239. old.

²⁶ Uo.

²⁷ Az előadás szövege megjelent a *Magyar Statisztikai Szemle* 1927. évi 5. (478–483. old.) és 6. (607–610.) számában „A hivatalos statisztikai szolgálat szervezete” címmel.

A feltett kérdéseket, amelyeket ma is sokat tárgyalnak, vitatnak, és amelyek a statisztika „örökzöld problémái” sorába tartoznak, Dobrovits Sándor széles körű kutatómunka alapján vizsgálta.

Az első kérdéssel kapcsolatban az volt a véleménye, hogy a megfelelő statisztikai szervezet megválasztását a statisztikai szolgálat célja dönti el. Amennyiben a cél a kormányzati, a tudományos és gyakorlati tevékenység statisztikai adatokkal való támogatása, előmozdítása, az a szervezet a legjobb, amely e célokra az adatok maximumát nyújtja. A helyes felépítést ő a „vegyes” szervezetben látta.

A szolgálat önállóságának kérdésében – a különböző megoldásokat tárgyalva – a kormányelnöki felügyeletet tartotta a legjobb megoldásnak a szakminiszteri (kereskedelmi, belügyminiszteri) felügyelettel szemben.

A tudományos és gyakorlati körök érdekeinek védelmét, a szakemberek fokozottabb mértékű bevonását a statisztikai tevékenységek koordinálására létrehozott statisztikai tanács biztosítja.

Lényeges szerepe van a szolgálat működése szempontjából a statisztikai munkatervnek, melynek érvénybe lépéséhez az országgyűlés jóváhagyása szükséges.

Az alapos vitát kiváltó előadáshoz számos kiegészítést, javaslatot fűztek hozzá a felszólalók. *Laky Dezső* például azon a nézeten volt, hogy a statisztikai hivatalnak a Legfőbb Állami Számvevőszékhez hasonló teljhatalmat kell adni. *Konkoly Thege Gyula* a személyzet képzettségének emelését tartotta igen fontosnak, *Altenburger Gyula* a nagyobb költségvetési támogatás szükségességét hangsúlyozta. *Thirring Gusztáv* a decentralizáció veszélyeire hívta fel a figyelmet.

Végül álljon itt még egy ülés rövid ismertetése. Az 1939. évi ünnepi ülésre (XVII.) Kassán került sor. *Vukovich Károlynak*, Kassa tjt. h. polgármesterének üdvözlő szavai és *Konkoly Thege Gyulának* megnyitója után az ünnepi előadást *Pataky Tibor* államtitkár tartotta. Beszédében a magyar statisztika története szempontjából érdekes tényről említett meg. Elmondotta, hogy *Teleki Pál* „... még 1918. október 2-án hozzáfogott négy földrajztudós társaságában egy új magyar néprajzi térkép kidolgozásához. Ehhez Buday László indította meg a szükséges, objektív alapon álló, tudományos munkát. A közös munka eredménye, a *Cholnoky Jenő* szerkesztésében megjelent 421 oldalas statisztikai kimutatás: népességi, kulturális és gazdasági szempontból adja teljes és hű képét a magyar állam legkülönbözőbb viszonylatainak. E munka örök dicsősége a Központi Statisztikai Hivatalnak.” A munkában részt vettek *Kovács Alajos*, *Szabóky Alajos*, *Konkoly Thege Gyula*. Tanulmányokkal működött közre *Teleki Pál*, *Bethlen István*, *Kállay Tibor*, *Csáky István*, *Bátky Zsigmond*, *Kogutowicz Károly*, *Nopcsa Ferenc*, *Lers Vilmos*, *Bartha Richárd*, *Walko Lajos*, *Pogány Frigyes*.²⁸

Igen nagy érdeklődést váltottak ki a nagyközönség, a sajtó körében a Társaság szakértekezletei (ankétjai) is. (Ezek a táblában nem szerepelnek.)

Az első ilyen típusú többnapos tanácskozást „Társadalmi nagyértekezlet az elválások és öngyilkosságok ügyében” címmel 1927. február 14-én és 17-én tartották a Magyar Mérnök-és Építész Egylet tanácstermében. Az értekezlet megtartására az érdekes téma mellett az szolgáltatta az indokot, hogy az előző évben *Bernát István*, az MTA tagja, egyetemi tanár hasonló címmel tartott székfoglaló előadásával igen nagy érdeklődést keltett a Társaságon kívüli körökben is. Mint az ülés jegyzőkönyvében olvashatjuk „... több oldalról megnyilvánult kívánságra a Társaság az elválások és öngyilkosságok terjedését előidéző okok feltárása s a két közös társadalmi tünet elleni küzdelem eszközeinek bemutatása céljából ... rendezte meg a szóban forgó értekezletet.”

²⁸ Az 1939. június 4-én Kassán tartott XVII. ünnepi ülés jegyzőkönyve. *Vukovich Károly* üdvözlő szavait és *Konkoly Thege Gyula* megnyitóját lásd: *Magyar Statisztikai Szemle*. 1939. évi 7. sz. 900–904. old. Itt jegyzem meg, hogy *Teleki Pál* többször is részt vett a Statisztikai Társaság ülésein. A debreceni ünnepi ülésen ő volt az ünnepi szónok („A statisztika és földrajz kapcsolatai” címmel tartott előadást), de részt vett például az 1927. október 11-én tartott előadó ülésen is. Ezen *Kogutowicz Károly* tartott előadást „Néprajzi térképeink és a békerevízió” címmel.

A kétnapos tanácskozáson – az elnöki megnyitókat és zárszókat nem számítva – *Bernát István* vitabevezetőjéhez 25 hozzászólás hangzott el. Ezek többek között bírálták a hatályos jogszabályok liberalizmusát, hangsúlyozták a vallásos érzés erősítésének és a nevelésnek a fontosságát, sürgették a munka- és létfeltételek javítását, az életvédelmi tanácsadás megszervezését, a hangulatbetegek kezelését, a házasság előtti orvosi tanácsadás bevezetését és a társadalmi bajok vizsgálatára és ellenük való küzdelem szervezésére társadalmi intézet felállítását.

Az ülésen felolvasták *Ravasz László* református püspök levelét, aki az egyházak szerepére mutatott rá e bajok elleni harcban.²⁹

Hasonlóképpen nagy érdeklődést váltott ki „A nemzeti jövedelem és az adóstatisztika problémái” címmel tartott ankét is. Ez négynapos szakértekezlet volt: 1938. március 22-én, 29-én, április 5-én és 22-én üléseztek azzal a céllal, hogy a címben felvetett módszertani problémák feltárásával és a megoldás lehetséges útjainak bemutatásával a hivatalos statisztika munkáját előbbre vigyék.

A kormány háborús programja különös időszerűséget adott a vitának. „... a nemzeti jövedelemre vonatkozó számításoknak nemcsak az elméleti, hanem a gyakorlati irányokban is fennforgó nagy jelentősége éles megvilágítást nyert Magyarország lakosságának széles rétegei előtt a közelmúlt időben is, amikor a Miniszterelnök Úrnak egyik fontos politikai beszédéből megállapíthattuk, hogy a kormányzat azt a legújabban kidolgozott, rendkívüli horderejű pénzügyi programot, amely az ország lakosságára nézve egészen kivételes erőpróbát jelent, főként a nemzeti jövedelemre vonatkozó számítások eredményeinek mérlegelésével készítette el. Ez a példa is mutatja, hogy az ezúttal megtartandó tanácskozásoknak mennyire szoros kapcsolatai lehetnek az időnként felszínre kerülő magasabb gazdasági és pénzügyi politikai szempontokkal” – olvashatjuk *Konkoly Thege Gyula* megnyitójában.

A szakértekezlet résztvevői azt vizsgálták, hogy:

1. a „nemzeti jövedelem, nemzeti adóalap, a materiális jószágtermelés értéke” fogalmak közül melyeknek van közgazdasági jelentősége és melyeket lehet a statisztika eszközeivel számszerűen, elég megbízhatóan megállapítani;

2. melyik a helyes álláspont az egyes vitás jövedelmi elemeknek a számítások során való figyelembevétele tekintetében;

3. melyek az irányadó elvek a számítási eredményeknek a korábbi, illetve a külföldi eredményekkel való összehasonlíthatósága szempontjából;

4. megvannak-e az előfeltételek Magyarországon a személyi (szubjektív) módszer alkalmazására;

5. mennyiben vannak meg az előfeltételek Magyarországon a tárgyi (objektív) módszer alkalmazására;

6. mennyiben van érdemi jelentősége a tőke értékelésének, a nemzeti vagyon becslésének vagy a vagyonállomány valamely statisztikailag megragadható részének a nemzeti jövedelem számszerű meghatározása szempontjából;

7. melyek az értékelésnél szem előtt tartandó főbb irányelvek (az alkalmazandó árak megválasztására, az adóstatistikai értékösszegek esetleges felértékelésére stb.);

8. milyen időszakokat öleljenek fel az egyes számítások;

9. az egyes fogalmak keretében milyen tagolás (termelési, foglalkozási ág, jövedelmi csoport stb.) szükséges;

10. milyen tanulságok vonhatók le a magyar nemzeti jövedelemre és vagyonra vonatkozó számításokból.

Az ankét előadója *Szigeti Gyula* volt, aki bevezető előadásában elsősorban a szóban forgó számítások vonatkozásaira, a fogalommeghatározás és a számbavétel problémáira hívta fel a figyelmet. Majd neves közgazdászok: *Szádeczky Kardos Tibor, Ihrig Károly, Varga István, Neubauer Gyula, Vejthey Ferenc, Vargha Imre, Lengyel Géza, Heller Farkas,*

²⁹ Az értekezlet anyaga megjelent A Magyar Statisztikai Társaság kiadványai sorozat 3. számaként: Az elválások és öngyilkosságok okai és leküzdésüknek eszközei. Sajtó alá rendezte *Laky Dezső*. Budapest. 1927. 97 old.

Matolcsy Mátyás, Surányi-Unger Tivadar, György Ernő, Téri Tihamér, Móricz Miklós fejtették ki véleményüket az ismertetett kérdésekben.³⁰

Az anketon részt vett *Konkoly Thege Gyula*, a Társaság elnöke, *Fellner Frigyes*, a szakértekezlet elnöke és a számos érdeklődő között *Kislégi Nagy Dénes, Judik József, Bene Lajos, Schweng Loránd, Hegedüs Lóránt, Kovács Alajos, Dobrovits Sándor, Thirring Lajos*.

A szakértők körében nagy érdeklődést és tetszést kiváltó értekezleten azonban „az egyéni vélemények tiszteletben tartására és a tudományos kritika szabadságára tekintettel” semmiféle határozat nem született.

1940. március 12-én és április 5-én a Társaság a Népeştudományi Unió Magyarországi Csoportjával³¹ közös szakértekezleten foglalkozott a nemzetiségek számbavételének kérdésével.

Az értekezlet „előzménye” *Elekes Dezsőnek* „A nemzetiségek számbavételéről”-ről a Csoportban tartott előadása volt. *Konkoly Thege Gyula*, a Társaság elnöke a téma időszerűségére és nagy jelentőségére tekintettel, azt javasolta, hogy a Csoport a Társasággal karöltve szakértekezleten vitassa meg a témát. (Az aktualitást a közelgő népszámlálás adta.) Az értekezleten azt vitatták, megmaradjon-e a régi gyakorlat, azaz csak az anyanyelv kérdezendő (a nyelvismerettel párhuzamosan), vagy az anyanyelv helyett, esetleg az anyanyelv mellett a nemzetiséget kérdezzék-e? A többség (*Thirring Gusztáv, Földes Béla, Kenéz Béla, Kovács Alajos, Nagy István, Kovács Norbert, Konkoly Thege Gyula*) az anyanyelv kérdezése mellett foglaltak állást, mások (*Elekes Dezső, Móricz Miklós, Csekey István*) a párhuzamos kérdezést vélték célszerűbbnek. (A témához több írásbeli hozzászólás is érkezett.) A hasznos anyagot a Társaság a népszámlálás szervezőinek rendelkezésére bocsátotta.

A Társaság utolsó szakértekezlete a *magyar mezőgazdaság* statisztikai kérdései tárgyában 1948. február 27. és április 4-e között több napon át tartott anket volt. Az előadók elsősorban arra a kérdésre kerestek feleletet, mit vár a mezőgazdasági statisztikától a közigazgatás (*Laky Dezső*), az agrártudomány (*Ihrig Károly*), az elméleti közgazdaságtan (*Kádas Kálmán*). Bemutatták a magyar általános mezőgazdasági összeírásokat (*Szöllösy Zoltán*) és a Központi Statisztikai Hivatal mezőgazdasági felvételeit (*Horváth Róbert*), ismertették a Földművelésügyi Minisztérium mezőgazdasági statisztikai munkáit (*Sibelka-Perleberg Artúr*), tárgyalták a reprezentatív mezőgazdasági felvételeket (*Szentkirályi Miklós*), foglalkoztak a mezőgazdasági számtartási statisztika kérdéseivel (*Witcher Béla*) és a mezőgazdasági kísérleti statisztikával (*Telegdy Kovács László*).

A Társaságnak lett volna még egy fontos szakértekezlete 1944-ben, „A magyar munkásság gazdasági és szociális kérdései” c. anket, amelyet *Laky Dezső*, a Titkárság akkori elnöke kezdeményezett. Az értekezlet teljesen elő volt készítve, időpontja is ki volt tűzve (március 27–31-re). Az ötnaposra tervezett értekezlet azonban a közbejött események, az ország német csapatok által történt megszállása miatt elmaradt. A tervezett előadások a következők voltak:

Thirring Lajos: A munkásság a magyar társadalomban,

Varga István: Az ipari munkásság munkabérvizsgálata,

³⁰ Az anket anyagát a Magyar Statisztikai Társaság kiadványai sorában tették közzé: A nemzeti jövedelemszámítás és az adóstatisztika problémái. 12. sz. Budapest. 1938. 143 old. (Készült *Móricz Miklós* könyvnyomdájában. Budapest II., Mechwart tér.) A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárában 305 099 sz. a. fellelhető példány a bejegyzés tanúsága szerint *Thirring Lajos* sajátja volt.

³¹ Teljes címén „A Nemzetközi Népeştudományi Unió Magyarországi Csoportja a Magyar Statisztikai Társaság kebelében”. A Nemzetközi Népeştudományi Unió 1928-ban jött létre a népeştudományi kutatással kapcsolatos tudományos munka élénkítésére és nemzetközi összehangolására. A Magyarországi Csoport hosszú előkészítés után (*Thirring Lajos* először az 1929. április 17-én tartott választmányi ülésen javasolta a csatlakozást) 1936. április 24-én alakult „bizottság” formájában. Így nem társasági tagok is részt vehettek munkájában. (A Társaság Demográfiai Szakosztályától független szerv volt.) Első elnöke *Balás Károly*, titkára *Thirring Lajos* volt. (A Csoportnak tagja volt a közelmúltban elhunyt kollégánk, *Nemeskéri János* is.) A Csoport 1936 és 1948 között tartott ülésein 32 előadás hangzott el. Némelyik ülését, mint a nemzetiségek számbavételének megvitatásával foglalkozó említett szakértekezletet, a Társasággal együtt rendezte. Az 1947-ben és 1948-ban tartott 8 ülést pedig a Társaság Demográfiai Szakosztályával közösen tartotta. (A Demográfiai Szakosztály 1924-től, azaz megalakulásától 1947-ig nem tartott ülést.)

Barsy Gyula: A munkásság népmozgalma,
Nádúrfalvy József: A mezőgazdasági munkásság munkabérvizsgálata,
Móricz Miklós: A földbirtok-politika és a magyar munkásság jövője,
Bene Lajos: A munkásság lakásviszonyai,
Kovrig Béla: A szociálpolitika és a magyar munkásság,
Szombatfalvy György: A társadalmi emelkedés.

Az előadások kézírata sajnós elveszett. A téma napirendre tűzésére pedig többé nem adódott lehetőség. Így amint *Thirring Lajos* megjegyezte: „Az időszerű szemlélettel kitűzött szakértekezletnek az elmaradása a Társaság történetének egyik nagyon fájó pontja . . . Megtartása . . . a problémák világos felvetésével, számszerű alátámasztásával megoldásukat elősegíthette és mindenképpen figyelmet ébreszthetett volna.” (10) 32. old.)

Néhány szót kell még szólni a Statisztikai Társaság – már többször is említett – folyóiratáról, a *Journal de la Société Hongroise de Statistique*-ről. A folyóirat – melynek alapítása *Buday László* nevéhez fűződik – fontos helyet töltött be a magyar statisztikai tudomány művelésében, a külföld tájékoztatásában, a magyar statisztika és statisztikusok külföldi megismertetésében.

A negyedéves folyóirat 1923-tól (megindulásától) csak francia nyelven, 1932 után a francián kívül német, angol és olasz nyelven is közölt tanulmányokat. Az anyagot a Társaság tagjainak székfoglaló előadásai és beküldött tanulmányai alkották. A leközölt tanulmányok egy része megjelent a *Magyar Statisztikai Szemlében* is. Az I–XIII. évfolyamban összesen 295 tanulmány jelent meg. A tanulmányok körülbelül 30 százaléka volt eredeti, azaz olyan, amelyet a *Journal* közölt első ízben. 22 külföldi tiszteletbeli tag 25 cikkét is közölte a folyóirat.

A *Journal* 900-1000 példányban jelent meg, és megindulása után hamarosan ismertté vált külföldön is. A Társaság 122 intézménnyel állt cserekapcsolatban, ahová elsősorban a *Journalt* küldte meg. A *Journal* elterjedésére mutat, hogy rendszeresen ismertette számos neves folyóirat, például a Nemzetközi Statisztikai Intézet *Revue-je*, a *Journal of the Royal Statistical Society*, az *Allgemeines Statistisches Archiv*.³²

A Társaság publikációs tevékenysége nem merült ki a *Journal* megjelentetésében. Mint azt korábban említettem (29. lábjegyzet), volt a Társaságnak egy Magyar Statisztikai Társaság kiadványai c. sorozata is. A sorozatban 18 kötet jelent meg, egyes köteteket német, illetve angol nyelven adtak ki, egy kötet tanulmányainak nyelve német, francia vagy angol, ami szintén segítette a nemzetközi kapcsolatok ápolását.³³

A Társaság tagjai a már említett események miatt 1944. március 7-én találkoztak utoljára. Az e napon tartott előadó ülés után legközelebb az 1946. június 19-én tartott választmányi ülésen gyűltek össze újra. 1946-ban csak az évi rendes közgyűlést tudták megtartani, előadó ülés, ünnepi ülés nem volt. 1947-ben kezdődött meg a szokásos társasági munka, amikor az 5 előadó ülés mellett az évi rendes közgyűlést és a szokásos ünnepi ülést is megtartották. A választmányi ülésen az akkor gyakorlatban volt igazoló eljárások figyelembevételével egyeseket töröltek a tagok közül (*Hóman Bálintot*, *Matolcsy Mátyást*), mások (*Balás Károly*, *Kovács Alajos*, *Miskolczi Ákos*, *Nagy Iván*, *Surányi Unger Tivadar*) tagságát felfüggesztették.

1948-ban egy előadó ülésen és az évi rendes közgyűlésen kívül az említett mezőgazdasági statisztikai szakértekezletre került sor. Ebben az évben (és 1947-ben) az 1946-ban újjáalakult Demográfiai Szakosztály a Népegytanügyi Unió Magyarországi Csoportjával közösen több előadást is rendezett, a Társaság azonban ünnepi ülést és további előadó üléseket már nem tartott. 1949-ben a Magyar Statisztikai Társaság működése, tevékenysége ténylegesen megszűnt. A fennmaradt jegyzőkönyvek, okmányok között azonban semmiféle hivatalos

³² A *Journalról* bővebben lásd (7) 362–367. old. és (8) 368–378. old.

³³ A kiadványsorozat ismertetését lásd (9) 379–385. old.

irat a Társaság feloszlásáról, megszüntetéséről nem található. Mint *Thirring Lajostól* tudjuk, *Barsy Gyulát*, a Társaság akkori főtitkárát szóban tájékoztatták arról a kerületi előjáróságon (tanácsban), hogy a Társaságot feloszlatták.

*

A Magyar Statisztikai Társaság fennállásának 27 éve, pontosabban a „zavartalan” 24 éve alatt eredményesen tevékenykedett. Célkitűzéseit, a statisztikai tudomány fejlesztését, a statisztikai ismeretek terjesztését, népszerűsítését, a külföld tájékoztatását sikerrel oldotta meg. A világ számos társaságával, statisztikai hivatalával létesített információs kapcsolatot (levelezés, kiadványcsere), az említett folyóirat és kiadványai segítségével eredményesen szolgálta a magyar statisztika megismertetését, a magyar statisztikusok tudományos munkásságának bemutatását külföldi szakmai körökben. Ezzel elismerést, hírnevet szerzett tudományunknak az ország határain túl.

IRODALOM

- (1) Magyar Statisztikai Társaság, 1922–1927. A Magyar Statisztikai Társaság Kiadványai. 4. sz. Budapest. 1927. 44 old.
- (2) Magyar Statisztikai Társaság, 1922–1932. A Magyar Statisztikai Társaság Kiadványai. 8. sz. Budapest. 1932. 71 old.
- (3) Magyar Statisztikai Társaság (1922), 1932–1942. A Magyar Statisztikai Társaság Kiadványai. 17. sz. Budapest. 1943. 84 old.
- (4) Magyar Statisztikai Társaság, 1922–1932. *Magyar Statisztikai Szemle*. 1932. évi 5. sz. 430–458. old. (Ebben: *Dr. Dobrovits Sándor*: A Magyar Statisztikai Társaság tízéves története. 430–437. old.)
- (5) Magyar Statisztikai Társaság (1922), 1932–1942. *Magyar Statisztikai Szemle*. 1943. évi 5–6. sz. 308–342. old. (Ebben: *Dr. Elekcs Dezső*: A Magyar Statisztikai Társaság második tíz éve. 308–317. old.; *Dr. Thirring Lajos*: A Nemzetközi Népeségstudományi Unió Magyarországi Csoportja a Magyar Statisztikai Társaság kebelében. 317–320. old.; *Dr. Rónai András*: Államtudományi Intézet. 321–322. old.)
- (6) *Dr. Lengyel László*: Adalékok a Magyar Statisztikai Társaság történetéhez. Megjelent: A magyar hivatalos statisztika történetéből. Magyar Közgazdasági Társaság Statisztikai Szakosztály, Statisztikatörténeti Szakcsoport. Budapest. 1968. 353–361. old.
- (7) *Dr. Bene Lajos*: Módszertani kérdések a Magyar Statisztikai Társaságban. Uo. 362–367. old.
- (8) *Dr. Gyulay Ferenc*: Néhány szó a „Journal de la Société Hongroise de Statistique”-ról. Uo. 368–378. old.
- (9) *Dr. Heinz Ervin*: A Magyar Statisztikai Társaság kiadványsorozata. Uo. 379–385. old.
- (10) *Dr. Thirring Lajos*: Visszaemlékezések az egykori Statisztikai Társaságra és a Népeségstudományi Csoportra. Budapest. 1978. (Kézirat.)
- (11) *Dr. Thirring Lajos*: Visszaemlékezések az egykori Statisztikai Társaságra és Népeségstudományi Csoportra. *Ism.: dr. Gyulay Ferenc. Statisztikai Szemle*. 1981. évi 7. sz. 759–762. old.
- (12) *Bokor Gusztáv*: A magyar hivatalos statisztika fejlődése és szervezete. Országos m. kir. Statisztikai Hivatal. Budapest. 1926. 247 old.
- (13) A m. kir. Központi Statisztikai Hivatal munkássága (1871–1911). Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 36. köt. Budapest. 1911. 616 old.
- (14) A Magyar Statisztikai Társaság Jegyzőkönyvei. Központi Statisztikai Hivatal Levéltára. F 1–12.

TÁRGYSZÓ: A statisztika története.

РЕЗЮМЕ

Возобновление деятельности Венгерского статистического общества, состоявшееся 3 марта 1990 года, послужило автору поводом для обозрения истории его создания и функционирования в 1922—1949 гг.

Настоящая работа, опирающаяся в первую очередь на обработку архивных источников предоставляет глубокий и основательный обзор деятельности этого важного участника венгерской статистической жизни, приводит сведения о ведущих деятелях Общества.

SUMMARY

Reorganization of the Hungarian Statistical Society on 3 March 1990 provided an opportunity for the author to review the history of the organization and activity of the Society from 1922 to 1949.

The study, based primarily on archival researches and documents gives a detailed account of the activity and leading personalities of this important organization of Hungarian statistics.